

ЧЕРВОНОКНИЖНІ ВИДИ РИБ ТА МІНОГ ВОДОЙМ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ ТА ЇХ ПРИРОДООХОРОННИЙ СТАТУС

Шевчук Світлана Юріївна,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Риби (Pisces) – парафілетична група водних пойкилотермних хребетних тварин. На початкових етапах розвитку систематики риб об'єднували в єдиний таксон, однак через поліфілетичне походження цієї групи сучасна біологія більше не визнає їх окремою таксономічною категорією. Поширені риби як у морських, так і в прісноводних середовищах, від глибоких океанічних западин до гірських струмків [1].

Згідно п'ятого видання хрестоматії з систематики риб Джозефа Нельсона [2], що була опублікована у 2016 році нині відомі науці понад 34 000 видів риб.

Іхтіофауна є важливим компонентом загального біологічного різноманіття країни, оскільки міноги й риби відіграють ключову роль у трофічній ланці водних біоценозів, а також слугують чи не найкращими індикаторами екологічного стану водойм, чутливо реагуючи на погіршення умов існування або перевилов скороченням своєї чисельності, ареалів, частковим чи повним зникненням у водоймах.

У водоймах України загалом ідентифіковано 247 видів міног і риб, які належать до 148 родів 65 родин 23 рядів і 3 класів [3].

До Червоної книги України видання 2009 року (третє видання) включено 71 вид круглоротих та риб: 2 види міног (клас Круглороті / Міноги) та 69 видів риб (клас Променепері риби) [4].

У наступній редакції переліку Червоної книги України (затверджено наказом Міндовкілля № 29 від 19 січня 2021 року) кількість збільшилася до 77 видів (75 видів риб та 2 види міног) [5].

Водойми Житомирського Полісся мають 5 видів круглоротих та риб.

Мінога українська, що має природоохоронний статус – зникаючий вид. Її чисельність є катастрофічно низькою. Також занесена до червоного списку Міжнародної спілки охорони природи видів, яким загрожує зникнення та Європейського червоного списку. Причинами зміни чисельності є порушення типових біотопів у результаті зміни гідрологічного, хімічного та біологічного режимів водойм, спричиненої господарською діяльністю.

Бистрянська російська, має аналогічний природоохоронний статус. Занесена до списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку. Випрямленням руслових ділянок, гідротехнічне будівництво та забруднення води призвело до значного скорочення чисельності даного виду.

Марена дніпровська є також зникаючим видом. Причинами цього називають руйнування природних біотопів унаслідок гідротехнічного будівництва (що змінює гідрологічний, хіміко-біологічний стан водойм), а також забруднення водних об'єктів та виснаження їхніх ресурсів через надмірний вилов.

Минь річковий та ялець звичайний, мають природоохоронний статус – вразливий вид. Чисельність їх в окремих водоймах звичайна, в інших трапляються поодинокі, у деяких – вже зникли. Причинами є руйнування середовища існування через будівництво дамб та інших гідротехнічних споруд, які змінюють склад та плин води. Ситуацію також погіршують промислове забруднення води й вилов риби понад норму. У випадку із яльцем звичайним чисельність його значно знизилася в останні 20-30 років.

З метою збереження популяцій червонокнижних видів запроваджується заборона вилову, виявлення типових місць перебування і встановлення в них заповідного режиму, а також охорона місць літнього перебування мальків видів [4].

Крім того, основними напрямками та заходами для відновлення чисельності червонокнижних видів риб мають бути:

1. Охорона та ревіталізація природних біотопів (зокрема зменшення скиду неочищених стічних вод, захист прибережних смуг, припинення незаконної забудови, розорювання земель та вирубки лісів у заплавах річок, що призводить до замулення нерестовищ, запобігання хімічному забрудненню, наприклад, скорочення використання пестицидів та мінеральних добрив у сільському господарстві задля відсутності їх змиву у водойми).

2. Відновлення гідрологічного режиму та шляхів міграції (облаштування гідротехнічних споруд, адже річки перегороджені дамбами та греблями, що блокує шляхи нерестових міграцій (особливо для марени та яльця), розчищення природних русел та нерестовищ, ліквідація незаконних гатей і відновлення проточності на мілководних піщано-галькових перекатах).

3. Посилення охоронного режиму та боротьба з браконьєрством (розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду, надання статусу заказників або заповідних урочищ ділянкам річок, де виявлено постійні популяції або нерестовища видів, встановлення локальних цілорічних заборон на будь-яке рибальство в місцях концентрації червонокнижних видів).

4. Штучне відтворення та зариблення (реінтродукція) (розведення у спеціалізованих рибозовніжниках, організація штучного отримання ікрометання та вирощування молоді рідкісних видів на базі місцевих рибних господарств або науково-дослідних станцій, науково обґрунтоване зариблення).

5. Науковий моніторинг та просвітницька діяльність (регулярний моніторинг популяцій, проведення іхтіологічних досліджень науковцями для оцінки динаміки чисельності, статевого та вікового складу червонокнижних риб, інформування рибалок-аматорів, публікація інформаційних буклетів та встановлення стендів біля водойм із зображенням червонокнижних видів).

Список літератури

1. Риби. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://surl.li/zgawvc> (Дата звернення: 03.08.2026).
2. Nelson J. S., Grande T. C., Wilson M. V. H. Fishes of the World. 5 ed. Hoboken : John Wiley & Sons, 2016. 752 p.
3. Мовчан Ю. В. Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження). *Збірник праць Зоологічного музею*. 2008-2009. № 40. С. 47-86.
4. Червона книга України. Тваринний світ / М-во охорони навколиш. природ. середовища України, НАН України; під заг. ред. чл.-кор. НАН України І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 623 с.
5. Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ) : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 січ. 2021 р. № 29. URL: <https://mepr.gov.ua/nakaz-mindovkillya-29-vid-19-01-2021/> (Дата звернення: 03.08.2026).